

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI 10
ERZURUM, 1998

ABDÜLKERİM EFENDİ ve
KISSA-I SALÂMÂN U ABSÂL RİSÂLESİ

Dr. Erdoğan ULUDAĞ

Hoca Abdülkerim ya da Kerim Efendi diye de tanınan Abdülkerim bin Hüseyin Amasyalı olup doğu kültürünün yanında batı kültürüne de aşına bir din bilginidir. Doğum tarihi bilinmeyen Abdülkerim Efendi hakkında pek az bilgiye sahibiz. Tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra Avrupa'ya gitmiş ve birkaç sene orda kalmıştır. Bu sebeple *İngiliz Kerim Efendi* diye de anıldığı rivayet edilmektedir.¹

1218'de Yenişehir mollalığından sonra meclis-i maarif azası olan, Mekke ve İstanbul payelerini alan² Abdülkerim Efendi'nin dinî ilimlere, şark kültürü ile Avrupa'nun ilerleyişine vakıf faziletli bir hakim olduğu *Osmanlı Müellifleri*'nde zikredilmektedir. Avrupa'dan döndükten sonra İstanbul'da ders okutma ve eser yazma ile meşgul olan Abdülkerim Efendi, lisan-ı ecnebiyyeye de aşınadır. Hadis, tefsir gibi maddî ilimleri zamanımızın tabii ilimlerine tatbik etmeye çalışmıştır. Son verdiği ders Kadî Beyzavî'nin tefsirini okutmak olmuştur.³

Abdülkerim Efendi'nin yazdığı eserleri Arapça ve Türkçe eserler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Bu eserlerin yer aldığı listeye *Osmanlı Müellifleri*'nde rastlıyoruz.⁴

Bu eserler şunlardır:

A. Arapça Eserleri:

- 1- Mizânü'l-Adli Fi'l-mantık u Hâşiye
- 2- Camiü'l-Hakayık-Şerh ü Hidâye
- 3- Hâşiye-i Siyer-Kûtü Ale't-tasavvurât

* Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Edebiyatı Uzmanı

1 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s. 382; Meydan Larousse, C. VII, s. 184; Büyük Larousse, C. XIII, s. 6638.

2 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C.III, s. 358.

3 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C.I, s. 382.; Mehmed Süreyya, a.g.e., C.III, s. 359.

4 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C.I, s. 382.

B. Türkçe Eserleri

- 1- Zübde-i İlm-i Sarf vü Şerh-i Emsile
- 2- Risâle-i Kazâ ve Kader (İstanbul 1293, 16 s.)
- 3- Risâle-i Hareket-i Zaman
- 4- Risâle-i Ruh-ı İnsaniye (İstanbul 1293, 36 s.)
- 5- Kıssa-i Salâmân u Absâl (İstanbul 1299, 16 s.)
- 6- Abdülkerim Efendi'nin eserlerinin en büyüğü yarım kalmış olan *İbn Sina*'nın *Şifâ* adlı felsefi eserinin şerhidir.

Zamanında varlığı ile iftihar edilen alimlerden biri olan Abdülkerim Efendi 20 rebiyülâhur 1303 (26 Ocak 1886)'de vefat etmiştir. Kabri, İstanbul Fatih Camii avlusunda bulunmaktadır.⁵

Hayatı ve eserleri hakkındaki mevcut bilgileri böylece naklettiğimiz Abdülkerim Efendi'nin hayli münakaşalı ve iddialı bir mevzu olan Salâmân u Absâl ⁶ kıssası üzerine yazdığı risaleyi -ki bu risâle Salâmân u Absâl konusuna önemli bir kaynak teşkil etmektedir- yeni harflere aktararak okuyucuya takdim ediyoruz.

⁵ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., C.I, s. 382., Mehmed Süreyya, a.g.e., C.III, s. 359.

⁶ Salâmân u Absâl konusunda daha geniş bilgi için bkz.. ULUDAĞ, Erdoğan, Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi'î Çelebi'nin Salâmân u Absâl Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme) , yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1997, XI+476 s.

Kıssa-i Salâmân u Absâl⁷

Bu risâle hükemâ-i müte`ellihîn ü işrâkiyîn mezhebi üzre ahvâl-i `ârifini beyân eder.

Bismillahirrahmanirrahîm
Kıssa-i Salâmân u Absâl

* الحمد لله الذى افاض علينا نور الهدى والصلوة والسلام
على نبيه محمد الذى ابتهج به الورى وعلى آله واصحابه الذين
وصلوا الى الدرجة الاقصى .

(Ve ba`de) Bu fakîr `Abdülkerîm bin Hüseynü'l-Amasyavî kütüb-i hükemâ-i müte`ellihîn ve hükemâ-i işrâkiyîni ba`de'l-mutâla`a sa`âdet-i ebediyye-i insâniyye ve ahvâl-i `ârifine müte`allik olan kütüb-i mezkûrenin müstemil olduğu mebâhis-i kesire ve makâmât-ı `adideden `alâ tariki'l-hulâsa bir mukaddime ve beş faslı hâvî bir risâle tertîb eyledi.

(Mukaddime): İki bahsi müstemildir.

(Bahs-i evvel): Lezzet-i hissiyye ile lezzet-i `akliyyeyi tahkîkdir.

(Bahs-i sâni): Lezzet-i `akliyye lezzet-i hissiyyeden akvâ olduđunu beyân u isbâtdadır.

(Fasl-ı evvel): Salâmân ile Absâl'ın kıssa-i evvelisi beyânındadır.

(Fasl-ı sâni): Te`vîl-i kıssa beyânındadır.

(Fasl-ı sâlis): Salâmân ile Absâl'ın kıssa-i sâniyesi beyânındadır.

(Fasl-ı râbi): Te`vîl-i kıssa-i sâniye beyânındadır.

(Fasl-ı hâmis): Ba`zı makâmât-ı `arifin beyânındadır.

⁷ Abdülkerîm bin Hüseyin, Kıssa-i Salâmân u Absâl, İstanbul 1299, 16 s. (Bu eserin kullandığımız matbu nüshası Erzurum, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kitaplığı No: 7513'de kayıtlıdır.)

* Elhamdülillahi'l-lezi efâdâ `aleynâ nûre'l-hudâ ve's-selâtü ve's-selâmü `alâ nebiyyihi Muhammedinillezi ibtehece bihi'l-verâ ve `alâ âlihi ve eshâbihi'l-lezine veselû ile'd-deraceti'l-aksâ. (Hamd, hidayet nurunu üzerimize akıtan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, kendisiyle insanoğlunun güldüğü Muhammed'e ve en yüksek dereceye ulaşan âline ve ashabına olsun.)

(Mukaddime)

Bahs-i evvel lezzât-ı 'akliyyeyi isbât beyânındadır:

Lezzetin ta'alluk ettiği kemâlât u idrâkât mütefâvitedir ve lezzetin müteallikâtı olan kemâlât u idrâkât iki kısımdır: Kısım-ı evvel kemâlât u idrâkât-ı hayvâniyye ve kısım-ı sâni kemâlât u idrâkât-ı 'akliyyedir.

Ve bu kısım-ı evvelden ba'zısı kuvve-i şcheviyyeye müte'allik olur. 'Uzv-ı zâ'ikin keyfiyyet-i halâvetle tekeyyüfi gibi vesa'ir havass-ı zâhire buna kıyâs oluna ve ba'zı dahi kuvve-i gazabiyyeye müte'allik olur. Tasavvur-ı galebe keyfiyyetiyle nefis-i hayvâniyenin tekeyyüfi gibi ve ba'zı kuvvâ-yı bâtinaya müte'allik olur. Vehmin ricâ yahut tezekkür ettiği şeyin sûretiyle tekeyyüfi gibi vesa'ir kuvvâ-yı bâtına buna kıyâs oluna.

Ve bu kemâlât u idrâkât-ı lezzât-ı nâbi'a ve cevher-i 'akl için kemâl-i Hak-Te'alâyı 'akla mümkün olan ta'akkul ile ta'akkul eylemesidir. Zirâ 'alâ mâ-hüve aleyh ta'akkul vâcib-i vâcibin gayriye mümkün değildir. Bundan sonra cevher-i 'âkil-i vâcibin sa'ir ma'lûlât mer'iyesini bilâ-ımtiyâz beyne'l-'âkil ve'l-ma'kûl-ı ta'akkul ile 'akl müstefât olmasındır.

Bu kemâlin 'âkile hayr olmasında şüphe yoktur. Bu sûretde 'âkil lâ-cerem bu kemâl ve bu kemâli idrâk ile mütelezzizdir. Lezzet-i 'akliyye de bundan ibarettir.

(Bahs-ı sâni)

Ma'lûm ola ki: Lezzet-i 'akliyye lezzet-i hayvâniyyeye nisbet olursa lezzet-i 'akliyyeyi keyfen ve kemâ lezzet-i hayvâniyyeden akvâ buluruz. Ama keyfen akvâ bulduğumuz zirâ 'akl-ı ma'kûlun künhine vâsil olup 'avârızıyla mestûre olan hakikati idrâk eder. Lâkin his ancak sûtûh-ı ecsâm ile kâ'im olan keyfiyyât idrâk eder ama kemâ akvâ olması zirâ tefâsil-i ma'kûlât-ı gayr-ı mütenâhiye olduğu gibi münâsibât-ı vâkı'at-ı bi-nihâde gayr-ı mütenâhidir. Ve müdrikâtü'l-his ecnâs-ı kalîleye mahsûredir.

Kemâlât-ı 'akliyye ekser olup ve idrâkâtı etenım oldu ise bunlara tabi'a olan lezzet-i kemâlât-ı hissiyyeye ve idrâkâtına nâbi'a olan lezzetden eşedd olması lâzım gelir. Zirâ lezzeti lezzete nisbet müdriki müdrike ve idrâki idrâke nisbet gibidir. Bu sûretde lezzet-i 'akliyyenin lezzet-i hissiyyeden eşeddiyet ve etenmiyeti sabittir. Belki beynlerinde nisbet yoktur.

(Fasl-ı evvel fi beyâni'l-kıssati'l-ülâ):

Kadım dehrde Yunan u Rum u Mısır'a mâlik bir Melik var idi. Ve ana bir Hakîm tesâdüf edip ol Hakîm'in tedbiriyle cemî'-i ekâlîmi feth ü teshîr eyledi. Lâkin Melik'in oğlu olmadığından hîn-i vefâtında makâmına kâ'im olmak için bir

imre'e'ye bilâ-mübâşeret bir oğul talep ederdi. Hakîm'in tedbîriyle bir rahm-ı imre'e'ye bilâ-sükût nutfe-i Melik'den bir oğlu tevellüd edip ismini Salâmân vaz' ile Absâl isminde bir murzı'a dahi ta'yîni eyledi ve Salâmân hîn-i bülûğuna kadar Absâl'in terbiyesi tahtında oldu. Lâkin bülûğa vâsıl oldukda Absâl Salâmân'a 'âşık oldu. Ve nefisine da'vet ü mu'âşeretîyle iltizâz. ma'lum-ı eb oldukda ebi Salâmân'ı Absâl ile ülfetden men' edip müfârekatiyle emr eyledi. Lâkin bu emre Salâmân itâ'at etmeyüp ikisi de ya'ni Salâmân Absâl ile mâverâ-i Bâhr-i Mağrib'e kaçtılar. Ve Melik'in bir aleti var idi. Ve alet ile ekâlim ü mâfihâye muttali' olup ahâlisinde tasarruf ederdi.

Bu alet sebebiyle Salâmân ile Absâl'in hallerine muttali' olmasıyla terahhüm edip mikdâr-ı kâfi ma'âş i'ta ederdi. Bir müddet bunları o mahalde bu hâl üzere ihmâl ü terk eyledikten sonra Salâmân'ın Absâl'a mülâzemetinin temâdisinde gazaba gelip bunları birbirlerinden tefrik ve birbirlerini gördükleri halde muvâsalattan bi'l-külliye men' cihetinden iştiyâklarıyla mu'azzeb oldular.

Bu sûretde Salâmân tevbe edip ebine rücû' eyledi. Ve eb Salâmân'a tenbih edip buyurdu ki: "Sen bu Absâl fâciresine 'aşk ve ana ülfetle beraber bu mülke dâhil olma". Bu tenbih üzere Salâmân u Absâl her birerleri aherin yedinden ahz edip kendilerini bahre ilkâ ettiler. Lâkin ruhâniye[t]ü'l-mâ' Melik'in emriyle Salâmân'ı garkdan hıfz edip Absâl gark ile helâk oldu.

Salâmân Absâl'in helâkiyle mağmûm [u] mükedder ve müte'ellim oldu. Salâmân'ın iğtimânını def' için Melik Hakîm'e mürâca'at edip ricâ vü niyâz eyledi. Hakîm Melik'in ricâsını kabul ile Salâmân'ın talep ü ihzâr edüp, "Sen bana itâ'at eyler isen ben Absâl'ı sana isâl ederim" dedikde Salâmân itâ'at eyledi ve bu itâ'atı sebebiyle Salâmân'a Absâl'in sûretini Hakîm gösterir idi. Ve Salâmân Absâl'in sûretini rü'yeti sebebiyle mütesellî olup visâlini ümid eder idi. Bu hâl Salâmân'ın sûret-i Zühre'yi müşâhedesine isti'dâdı zamânuna kadar devâm eyledi. Sûret-i Zühre'yi müşâhedeye Salâmân'ın isti'dâdı tamâmı 'indinde Hakîm Salâmân'a sûret-i Zühre'yi gösterdi.

Vaktâ ki sûret-i Zühre'yi Salâmân görünce Zühre'nin muhabbeti Salâmân'ı ihâta edip Zühre Salâmân ile ebeden bakî kaldı. Binâ'enaleyh Salâmân Absâl'in hayâlinden nefret eyledi. Ve Salâmân, Absâl'dan müfârakat sebebiyle Melik'e müsta'id olup Melik'in serîrine cülûs eyledi. Ve Hakîm Melik'in i'ânesiyle iki ehrâm binâ eyledi. Biri Melik'e ve biri nefesine. Bu kıssa Hakîm ü Melik'in cesimleriyle beraber ehrâmlarına vaz' olundu. Bir kimse bu kıssayı ehrâmlardan ihrâca muktedir olamadı. Ancak (Eflatun)'un ta'lîmiyle (Aristo) ihrâc eyledi.

Bu kıssa münteşer olup Bağdat'da Huneyn bin İshâk, lisân-i Yunani'den lisân-i Arabîye nakl u tercüme etdi.

(Te'vilül-kıssa)

Melik'den murâd, lisân-ı şer'de Cibril 'aleyhisselâm, lisân-ı hükemâda 'akl-ı 'aşir ü 'akl-ı fâ'âldür.

Ve Hakîm'den murâd, feyz-i ilahîdir. Ve Salâmân'dan murâd nefsi-nâtıkadır. Zirâ feyz-i ilahî nefsi-nâtıkayı cisimâniyyâta bilâ-ta'alluk ifâda eyledi. Ve Absâl'dan murâd, nefsi-nâtık kendisiyle tekemmül eden kuvve-i hayvâniyyedir. Ve Salâmân'ın Absâl aşkı lezzât-ı bedeniyeye meylidir. Ve Absâl'ı fücûret-nisbet Absâl'ın ba'd-ı müfârakattî'n-nefs maddesiyle müte'ayyenc olan nefsin gayrı bir nefse ma'a maddetihâ müte'allik olmasıdır. Ve Salâmân'ın Absâl ile mâverâ-i Bahr-i Mağrib'e hurûbları Hak'dan ba'id olan umûr-ı fâniyyeye ingimâsıdır. Ve bir müddet bu hâl üzre ihmâlleri üzerlerine ezminenün mürûrudur. Ve bunlar mütelâkiyîn oldukları halde şevk, ma'a hırmanü'l-vüsûl, mu'azzeb olmaları sinn-i inhitâtta sonra ma'a fütürü'l-kaviyu'l-hayvâniyye nefsin umûr-ı faniyyeye meylinin bekkâsıdır. Ve Salâmân'ın ebine rücû'-ı kemâl tahattür edip bâtil ile iştigâline nedâmetidir. Ve nefislerini bahre ilkâları helâk-ı vartalarıdır. Zirâ sinn-i inhitâtdan sonra kavî hayvâniyye bunun inhilâlîyle münhale ve bâtiladır. Ve nefsi-insâniyye bedene tâbi'dir. Ve halâs-ı Salâmân ba'del-beden bekkâsıdır. Ve Salâmân'ın sûret-i Zühre'ye ıttılâ'ı tahsil eylediği kemâlât-ı akliyyenin ibtihâc ü sürûrıyla iltizâzıdır. Ve Salâmân'ın serîr-i Melik'e cülûsî kemâl-i hakikate vüsûludur. Ve hırâmân-ı bakıyân 'alâ mürûri'd-dehrün biri sûret-i cismiyye ve aheri heyûlâdır.

(Fasl-ı sâlis)

Kıssa-i sâniye beyânındadır:

Bu kıssa-i sâniyyeyi İbn Sinâ ba'zı kütübünde zikr eyledi. Bu kıssanın hâsılı Salâmân ile Absâl ikisi li-eb ü em bir karındaşlar olup lâkin Absâl sinnen asgar sabihü'l-vech idi. Ve Salâmân'ın 'inde terbiye olup 'âkil-i müte'eddeb-i 'âlem[ü] 'âfif-i şücâ' oldu. Salâmân'ın imre'esi Absâl'a 'âşık olup Salâmân'a: "Bir gün sen Absâl'ı bizimle muhâlata ile emr eyle zirâ evlâdın ondan ta'allüm ideler didikde Salâmân Absâl'a muhâlata ile emr eyledi.

Lâkin Absâl muhâlata ibâ eylediğinden Salâmân Absâl'a benim imre'em sana vâlîde menzilindedir deyince Absâl muhâlata edip imre'e-i mezkûre Absâl'a ikrâm ve ri'âyet etdi. Bir zamândan sonra bir halvetde Absâl'a olan 'aşkı izhâr eyledi.

Bundan Absâl münkabız oldu ve imre'e Absâl'ın 'adem-i mutâva'atını bildi ve Salâmân'a sen benim karındaşımı karındaşına 'akd eyle dedikde Salâmân 'akd eyledi ve imre'e hemşiresine dedi ki: "Ben hâsseten sana Absâl'ı tezyîc ettirmedim belki tezevvüc-i 'ale'l-müsâhemedir. Ya'ni tezevvüc 'ale'l-ıştirâk olup benim de Absâl'da hakkım vardır" dedikten sonra: Absâl'a dahi "benim karındaşım bîkr ü mahcûb olduğu için nehâren üzerine dâhil olma ve istinâs hâsıl oluncaya kadar asla bir kelâm söyleme" dedi ve zifâf gecesinde imre'e-i Salâmân hemşiresinin ferrâşına dâhile oldu ve Absâl üzerine dâhil olmasıyla imre'e-i Salâmân nefsi-zabta muktedir olamayıp sadrını sadrına zamm eylemesiyle Absâl'a şekk ü şüphe 'ârız olup nefsi bîkrlerden bu misillü fi'iller sâdır olamaz dedi.

İttifâken bu gecede hevâ mağmûm olmak sebebiyle bir şemsin zuhûr edip o şemsinin ziyâsıyla imre'e'nin vechini müşâhede eylediğinden anı iz'âc edip 'indinden hurûc u müfârekatına 'azm edip Salâmân'a dedi ki: "Senin için feth-i bilâd etmeyi murâd ederim zirâ ben feth-i bilâda kâdirim deyip tertüb-i cevş edip nice kavimler ile muhârebe eylediğinde ber'en ve bahren, şarken ve garben feth-i bilâd edip asla birâderine imtinân etmedi ve vech-i 'arza müstevlî olan Zülkarneyn oldu. Ve ba'de'l-muhârebe vatanına rücû' edip zann eyledi ki imre'e anı nisyân etdi. Halbuki mülâkât zamanında mu'ânaka kasd eylediğinde ibâ edip imre'e'yi iz'âc eyledi. Bu esnâda adüv vuhûr edip imre'e Salâmân u Absâl'ı bir ma'rekeyi ilkâ eylemeleri için rü'esâ-yı cevş e mallar verip rü'esâ-yı merkûma Absâl'ı ma'rekeye ilkâ ve a'dâ galebe edip Absâl'ı cerihan ma'a sevelân-ı deme bir mahalde terk ederek meyyit zann eylediler. O mahalde hayvânatü'l-valhşiden biri murzı'a olup sedyînin halmesini fenâ lokma eder idi. Bir müddet leben-i hayvân ile böyle igtizâ eyledi ve ba'd-ı kesbü's-sıhha Salâmân rücû' edip gördü ki Salâmân'ı a'dâsı ihatâ edip zelîl-i hakîr kalmışlar. Halbuki Salâmân Absâl'ın fikdânından hazîn idi. Bu sûrette Absâl tertîb ü tanzîm cevş edip birâderini a'dâsını perişân ve 'uzmâsını esîr ile mülkü birâderine tesviye eyledi. Bundan sonra imre'e Absâl'ın tâbihine vü tâ'imine mallar va'd edip tesmîm ile imâte cylediler.

Lâkin böyle bir Sıddîk-ı ekber-i 'âlem[ve] 'âkil-i şeci' vü 'amilin vefâtından Salâmân mağmûm u mükedder olduğundan mülkünden i'tizâl ile ba'zı mu'âsırına mülkü tefvîz edip rabbisine münâcât eyledikte Vacibü'l-vücûd bu hâli ya'ni imre'e ve tâbih ü tâ'imin Absâl'ı tesmîmi keyfiyetini Salâmân'a ilham buyurduğundan Salâmân'da imre'e'ye ve tâbihe ve tâ'ime üçüne de semî içirip helâk etdi.

(Fasl-ı rabi')

Te'vîlü'l-kıssa-i sâniye:

Salâmân'dan murâd, nefs-i nâtukadır. Ve Absâl'dan murâd, 'aklı müstefâde terakkî eyleyen 'aklı nazarîdir. Ve 'aklı mazarî nefs-i nâtukanın 'irfânda derecesidir. Ve imre'e-i Salâmân'dan murâd, kuvve-i bedeniyye-i emmâre bi's-şehaviyye ve'l-gazâbdır.

Nefs ile müttehid olup insândan bir şahs oldu. Ve Absâl'a 'aşkı, Absâl'ı teshîre meylidir. Sa'ir kuvâ-yı teshîr eylediği gibi ve 'aklı teshîrden garaz, metâlib-i fâniyyesine neylidir. Ve Salâmân'ın imre'e'den ibâsı 'aklın kendi 'âlemine incizâbidir. Ve imre'e'nin hemşiresinden murâd, nefsin kuvve-i 'ameliyye ya'ni 'aklı ameli ve nefs-i mutma'inesidir. Zirâ kuvve-i 'ameliyye kuvve-i 'akliyyeye mu'tîdür. Ve imre'e hemşiresinin ferrâşına duhûlünden maksûd Absâl ya'ni 'aklı teshîriyle metâlib-i hasîsesine neyl ve bu metâlib-i hasîse hakîkaten mesâlih olmasını tervîcdir. Ve umûr-ı faniyye ile iştigal esnasında gaym-ı muzlimden zuhûr

eden berkdén murâd, cezebât-ı ilâhiyeden bir cezbedir. Ve Absâl'ın imre'e'yi iz'acı 'aklın hevâdan a'râzıdır. Ve Absâl'ın Salâmân'a feth-i bilâdından murâd, nefsin kuvve-i nazariyye ile 'Âlem-i ceberût u melekûta itilâ' vü 'alem-i ilâhiye terakkî vü kuvve-i 'ameliyyesi ile mesâlih-i bedenî ve tedbîr ü umûr-ı menâzil ü medeniyeleri tanzîmdir. Bunun için ol Zülkarneyn tesmiye kılındı. Zirâ bu lakap Şark'a ve Garb'a mâlik olan zâta itlâk olunur. Ve Salâmân'ın ceyşi Absâl'a terki, nefsi nâtıkanın mele'-i a'lâya 'urûcî 'indinde kuvâ-yı hissiyye vü hayâliye ve vâhimenin nefsi nâtıkadan inkitâ'ıdır. Ve Absâl'ın hayvânât u vahşiyeden bir hayvânın lebeni ile iktizâsından murâd, mâ-fevkinde olan mebâdî-i 'âliye ya'ni melâ'ikeden kemâlâtın Absâl'a feyczânıdır. Ve Absâl'ın fıkdan sebebiyle ahvâl-i Salâmân'ın ihtilâli, nefsi nâtıka mâ-fevkinde olan mebâdî-i 'âliye ile iştigal sebebiyle tedbiri ihmâl ü terkinden nefsi nâtıkaya hâsıl olan ıztırâbdır. Ve Absâl'ın Salâmân'a rücû'ından murâd, 'aklın nefsi nâtıkaya bedenî tedbîrinde olan umûrunun intizâmına iltifâtı i'ânesidir. Ve tâbih ahz-ı intikâm 'indinde müştagele olan kuvve-i gadabiyedir. Ve tâ'im bedeninin muhtac olduğu şey'i câzibe olan kuvve-i şehevîyedir. Ve bunların Absâl'ı helâkine ittifâkları nefsi emmâre bedeni ve 'aklı isti'maliye beraber erzel-i ömrde 'aklın izmihlâlüne işaretir. Ve Salâmân'ın imre'e ve tâbih ü tâ'imi ihlâke nefsi nâtıkanın ahir-i ömrde kuvâ-yı bedeniyeyi terkidir. Ve mülkden itizâl ü gayre tefvîz ta'alluk ettiği bedeninin tedbîrinden münkâtı'a olmasındır.

(Fasl-ı Hâmis)

(Bazı makâmâtü'l-'ârifin beyânındadır):

Metâ'-ı dünyâ vü tayyibâtından ma'rız ve târike zâhid itlâk olunur. Salât u savm gibi 'ibâdâtâ muvâzib u müdâvime 'âbid itlâk olunur. Daima Kuds-i ceberûta nûr-ı hak sırrında ya'ni 'aklında şürûk için fikriyle munsarif ve müteveccih olan zâta 'ârif itlâk olunur. 'Ârifin gayrı 'âbid bir şey'i bir mikdar semenle alan tâcir gibidir.

Zirâ 'âbid'in 'ibâdeti semen menziline olup âhiret metâ'ını anun ile almış olur. Ama 'ârifin zühdi Hakk'ın meşgûl eden şeylerden tenezzüh ve Hak'dan gayri herbir şeye tekebbürdür. Ve Hakk'ın gayrı herbir şeyi istihkârdır. Ve 'ârifin 'ibâdetten maksûdı irtiyâz ile kuvâ-yı cismâniyyeyi bi'l-külliyeye 'âlem-i cismâniye meylden tecrid ve 'âlem-i 'âkliye meyl ettirmek ile meşgûl olmasındır.

Bu 'ibâdât u riyâzât sebebiyle nefsi insâniyye 'âlem-i 'âkliye müteveccih ü mütelhâlis olup binâ'enaleyh kuvâ-yı bedeniyede cânib-i Hakk'a teveccüh silkine münharite olur.

Zâhid ü 'âbid ü 'ârifin ta'riflerinden zâhid ile 'âbid'in ve 'ârif ile zâhid ü 'âbid'in beynlerinde 'umûm[u] husûs-ı mutlâk olduğu ma'lûm olur. Ve zâhid 'âbiddin mutlaka ahassdır. Zirâ her zâhid 'âbid'dir. Lâkin her bir 'âbid zâhid değildir. Belki ba'zı 'âbid zâhid ve ba'zı 'âbid zâhid değildir. Ve kezâ 'ârif, zâhid ü

'âbiddir mutlaka ahasstır. Zirâ her bir 'ârif zâhid ü 'âbidir. Lâkin her bir zâhid ü 'âbid 'ârif değildir. Belki ba'zı zâhid ü 'âbid 'ârifdir. Ve ba'zı zâhid ü 'âbid 'ârif değildir.

* هذا ما تيسر لي بحمد الله العليم والصلوة على محمد الذي
كان على خلق عظيم وآله واصحابه الذين
كانوا على صراط مستقيم

* Hâzâ mâ-teyessere lî bi-hamdillahi'l-alîm ve's-salâtü 'alâ Muhammedini'l-lezî kâne 'alâ hulukin azîm ve âlihi ve ashâbihi'l-lezîne kânû 'alâ sırâtin müstakîm. (Bu, âlim olan Allah'ın hamdiyle bana müyesser (nasıp) olmandır. Salât büyük (güzel) ahlâk üzere olan Muhammed'e, âline ve doğru yolda olan ashabına olsun.)